

Hvad er en stat?

Mogens Herman Hansen, 2014

Hvad er en stat?

Scientia Danica, Series H, Humanistica, 8 vol. 8

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, København

152 sider, 150 kr.

Man kan godt undre sig over, at denne bog ikke er skrevet før. „Bringing the state back in“ har trods alt været en slags slogan i samfundsvidenskaberne siden midten af 1980'erne. Ikke desto mindre kan Mogens Herman Hansen vise, at de fleste samfundsvidenskaber kun nødtørftigt har ulejliget sig med at definere, hvad en stat er, og han søger at bringe rede i statsdefinitioner fra forskellige forskningstraditioner: Sociologien, statskundskaben, filosofien, statsforfatningsretten, historievidenskaben og folkeretten.

Bogen er opdelt i 13 kapitler, der har karakter af selvstændige essays. Der er en smule redundans mellem dem, men ellers udmærker de sig hver især ved en usædvanlig sproglig økonomi og præcision og er særdeles egnet som lærebogsmateriale. Af bogens 152 sider udgør brødteksten blot to tredjedele. Resten er videnskabeligt apparat, herunder 684 fodnoter.

Der indledes med en oversigt over statsbegrebet i de forskellige samfundsvidenskaber. Historikerne får på hattepulden for ikke at definere, hvad de har med at gøre. De politiske filosoffer beskæftiger sig kun med, hvad staten burde være. Statsforfatningsretten har ikke interesseret sig synderligt for, hvad en stat er. Folkeretten holder sig i moderne tid til Montevideo-konventionen af 1933, der tilsiger at en stat skal have a) en befolkning, b) et territorium c) en regering og d) evnen til at samvirke med andre stater. Sociologien og politologien bruger Max Webers definition fra 1919, at en stat er den organisationsform, der inden for et afgrænset område med held opretholder et monopol på legitim magtudøvelse. Her må det tilføjes, at Webers definition også er den fremherskende i historievidenskaben, men at den her enten er implicit eller uerkendt.

Andet kapitel handler om statsbegrebets etymologi eller rettere dets begrebshistorie. Det er afledt af det latinske *status rei publicae*, altså de offentlige sagers tilstand. Langt op i nyere tid – hos Machiavelli eller Bodin – bruges begrebet stat i en anden end den moderne betydning. Stat eller etat kunne betyde stand. Denne betydning har overlevet indtil det 20. århundrede. (I 1967 udkom sidste udgave af *Magisterstaten*, et biografisk leksikon over alle tilhørende magisterstanden, en parallel til *Teologisk Stat*

og *Juridisk Stat*.) Først i Hobbes' *Leviathan* (1651) findes staten defineret som en abstrakt juridisk person, „der er opstået ved, at et stort antal mennesker er blevet enige om at overdrage det til en person eller en forsamling på deres vegne suverænt at fastsætte og håndhæve en retsorden til det fælles bedste.“ (s. 20)

Tredje kapitel behandler det folkeretlige statsbegreb, der især lægger vægt på den indbyrdes anerkendelse starterne imellem. Det bygger især på Montevideo-definitionen. I folkeretten eller den internationale ret, som den ofte kaldes med en direkte oversættelse fra det engelske, lægges der vægt på det såkaldte westfalske princip, der lægger vægt på staternes territoriale integritet.

Fjerde kapitel udvikler tanken om statsmagten som et abstraktum adskilt fra dens konkrete udøvere i tidlig moderne tid, og femte kapitel behandler suverænitetstankens udvikling under enevælden og dens afvikling lige siden; først med Montesquieus tanke om dens tredeling og i dag med overdragelsen af centrale statsfunktioner til overstatslige institutioner som f.eks. EU.

Sjette kapitel er en analyse af Max Webers statsbegreb, og syvende kapitel omhandler forholdet mellem nation og stat. På engelsk anvendes begrebet *nation state* ofte om territorialstaten, der udvikledes i det 17. århundrede, mens nationalstaten – altså forestillingen om at der bør være sammenfald mellem folkeslag og territorialstat – som begreb først fik betydning i det 19. århundrede

Ottende kapitel inddrager regeringsformen som en del af statsbegrebet. En stat kan anerkendes i det internationale system – f.eks. efter Montevideo-definitionen eller folkeretten – som sådan uanset regeringsform, men det er klart, at der ud fra en normativ betragtning findes et hierarki af statsformer, hvor den demokratiske retsstat rangerer højest.

Niende kapitel definerer retsstaten, og Hansen provokerer sin læser ved at pege på, at der findes en modsætning mellem retsstaten og den demokratiske stat. Det er modsætningen mellem på den ene side varetagelsen af borgernes individuelle rettigheder og interesser gennem domstolene, der ikke er på valg, og på den anden side varetagelsen af almenvellets og flertallets interesser gennem repræsentative, valgte forsamlinger.

Tiende kapitel behandler globaliseringens betydning for staterne. Det ligger på den åbne hånd, at den stadige vækst i grænseoverskridende handel, trafik, kommunikation og migration er en udfordring for staterne i deres traditionelle udformning.

Elvte kapitel tegner de store historiske linjer i udviklingen af staten i tre afgørende processer: 1) Overgangen fra jæger/samler-kultur til agerbrug, 2) Urbanisering 3) Overgangen fra slægtsbaserede fællesskaber til institutionaliserede.

Tolvte kapitel gennemgår forskellige statstyper systematisk: 1) Bystaten, som vi kender den fra det klassiske Grækenland, middelalderens Norditalien eller Hanse-stæderne, men som Hansen påpeger også mange andre steder fra i verden. 2) Enhedsstaten eller landstaten, som Hansen vælger at kalde den, det vil sige den type stat som omfatter flertallet af moderne stater, hvor statsmagten er centraliseret og territoriet velarronderet. 3) Imperiet, hvor en central magt hersker over en territorial, juridisk, politisk, national adspredthed. 4) „Den Europæiske Union er en besynderlig konstruktion, som der ikke rigtig findes magen til i verden. Den er hverken et statsforbund eller en forbundsstat. Et statsforbund er en sammenslutning af suveræne stater, der har oprettet nogle fælles institutioner til at varetage de anliggender, som forbundet drejer sig om, typisk udenrigspolitik og forsvar. NATO er et eksempel på et moderne statsforbund. De beslutninger, som de fælles institutioner træffer, har gyldighed for medlemsstaterne som sådan, men ikke umiddelbart for de borgere, der bor i medlemsstaterne. [...] I en forbundsstat tilkommer den ydre suverænitet centralstaten, medens den indre suverænitet er delt mellem centralstaten og delstaterne, og det er primært delstaterne, der skal fastsætte og håndhæve retsordenen inden for delstatens territorie over for dens befolkning.“ (s. 97) Hansen mener, at EU graviterer i retning af en forbundsstat.

Sidste kapitel sammenholder Max Webers, folkerettens og den vestlige verdens statsbegreb. Der er umiddelbart den forskel mellem Webers og folkerettens på den ene side og den vestlige (nutidige) verdens på den anden, at den vestlige definition er mere normativt ladet. Forskellen mellem Webers og folkerettens definition består i, at Webers definition handler om staten set indefra, mens folkerettens ser staten udefra forstået som staternes indbyrdes forhold. Hansen peger på, at Weber også havde øje for dette folkeretlige perspektiv. Hansen amalgamerer de tre til sin egen definition på staten: „Som abstraktion er staten en juridisk person, hvis ledelse handler ‘på statens

vegne’. Konkret forstået er staten indadtil et system af politiske institutioner, der besidder det legitime monopol på med vold som yderste sanktionsmiddel at fastsætte og håndhæve retsordenen inden for statsterritoriet over statsfolket. Udadtil interagerer staten med andre principielt ligestillede stater, samt med internationale politiske organisationer, som staten er medlem af, samt andre, som den skal forholde sig til.“ Hansen afholder sig med denne definition fra at kræve, at en stat skal være demokratisk eller national, men dog at den skal have en retsorden for at være en stat. Man bemærker i parentes, at der er sket en forskydning i forhold til Weber, idet Hansen knytter legitimiteten til monopolet på magtudøvelse snarere end til magtudøvelsen selv.

Dermed tegner Hansen sig for den deskriptive mere end den normative tilgang til statsdefinitionens svære kunst. Den normative tilgang har naturligvis meget for sig, men både historisk og nutidigt ville store dele af verdens stater falde under den radar, som er kalibreret efter den normative standard.

Denne bogs store fortjeneste er, at den på prisværdigt få sider skaber overblik over et vanskeligt emne, systematiserer og diskuterer statsbegreber set fra mange forskellige discipliner, således at diskussionen om dette spørgsmål nu kan føres på et væsentlig mere kvalificeret grundlag end hidtil. Selvfølgelig kan man pege på temaer og begreber, der savner uddybning, f.eks. magtstaten eller velfærdsstaten. Andet ville være usædvanligt i en så kondenseret fremstilling. Men ingen har nu længere nogen lovlig undskyldning for at sjuske med definitionerne, hvis de på nogen måde kan læse dansk. (I samme åndedrag kunne man opfordre til at udsende en engelsk udgave.) I modsætning til Ole Thyssens samtidigt udkomne bog *Statslegender*, der indskrænker sig til en gennemgang af samfundsfilosoffernes normative statsbegreb, er Hansen, der har skabt sit internationale forskery på at studere den antikke bystat, væsentlig mere historisk, det vil sige kontekstbestemt og empirisk følsom, i sin tilgang. Han fastholder kravet om begrebslig stringens, men taber aldrig den konkrete stat af syne, og dermed bygges der bro over det, der somme tider godt kan forekomme som et svælg mellem samfundsvidenskaberne på den ene side og historievitenskaben på den anden.

Jes Fabricius Møller

Professor (mso)

Grundtvig Centeret, Aarhus Universitet

Statslegender – Filosofernes blik på staten – fra flodstat til velfærdsstat

Ole Thyssen, 2014

Statslegender – Filosofernes blik på staten – fra flodstat til velfærdsstat

Informations Forlag, København

357 sider, 329,95 kr.

Statslegender er en bog om den politiske filosofis normative syn på staten, ikke om de empiriske analyser af staten og statsbegrebet, som man finder i andre samfundsvidenskaber: Historie, antropologi, sociologi og politologi. „Statslegende“ er et nyt ord, som Ole Thyssen selv har dannet og defineret. En statslegende er en filosofisk fortælling om, hvordan en stat bør indrettes. Den er ofte forbundet med en kritik af, hvordan stater rent faktisk fungerer. Selv om en statslegende forholder sig filosofisk til staten, er dens emne stadigvæk den eksisterende stat, og Thyssen understreger, at en statslegende ikke er en utopi, en filosofisk genre, som Thyssen selv tidligere har behandlet i en vigtig bog *Utopisk dialektik* fra 1976. Derfor hører vi ikke noget i Thyssens nye bog om fx Thomas Mores *Utopia*. På den anden side er Platon med. Som Thyssen selv indrømmer, kan der ikke trækkes en skarp grænse mellem statslegende og utopi. Der kan heller ikke trækkes en skarp grænse mellem politisk filosofi og de andre samfundsvidenskaber. Er Niklas Luhmann fx filosof eller sociolog? Han indtager i hvert fald en central plads i de to sidste kapitler, og det er fuldt berettiget.

Thyssen går kronologisk frem – fra Platon og Aristoteles til Habermas, Luhmann og Foucault – men inden for den overordnede kronologiske ramme er bogen opdelt tematisk i tolv „kredse“, der hver isolerer en bestemt statslegende og behandler de filosoffer, der fortæller samme legende eller beslægtede legender. De sammenstillede filosoffer er stort set samtidige, men ikke nødvendigvis. Og samme filosof kan optræde i to legender, således Hegel i syvende kreds (hvor han optræder sammen med Locke, Montesquieu, Adam Smith, og Kant i skildringen af 1700-tallets liberalisme, enevælde og oplysning) og i ottende kreds (hvor han sammenstilles med Kierkegaard, Nietzsche og Kant som kritiker af demokratiet). Thyssens fokus på centrale problemstillinger og på at sammenstille de filosoffer, der behandler dem, er en god idé. Den adskiller hans bog fra andre lignende værker, der fortrinsvis giver hver filosof hans eget kapitel, fx John Plamenatz' berømte *Man and Society* fra 1963, eller David Boucher og Paul Kellys *Political Thinkers from Socrates to the Present* (2003).

Der er imidlertid et kapitel, der egentlig ikke hører med til bogen: Det er den del af første kreds, der skildrer selve staten og dens opståen; for i denne periode fandtes endnu ikke det, som bogen drejer sig om: Filosofernes tanker om staten. Staten er ældre end filosofien om staten. Den første kreds, skildrer derfor ikke en „legende“ som de efterfølgende kredse, men er et bud på en – angiveligt – nøgtern bestemmelse af den stat og det statsbegreb, som alle filosofferne formodes at forholde sig til. Men kan et sådant entydigt statsbegreb overhovedet opstilles? Og hvornår opstår staten?

„Alle ved, hvad en stat er“, skriver Thyssen. Det er en letkøbt ytring, som mange vil bestride, og som han gudskelov præciserer ved at beskrive staten i „et diagram med 8 mærker“. Statens karakteristika er „(1) befolkning (medlemmer), (2) territorium (geografisk område), (3) suverænitet (selvlovgivning), (4) symbolsk orden (navn, metafysik og ritualer), (5) indre orden (retssystem med voldsmonopol), (6) ydre sikkerhed (militær og diplomati), (7) økonomisk orden (selvforsyning og handel), (8) statslig orden (administration af helhed)“. „Fjernes et mærke, går staten i opløsning“. Otte karakteristika er mange, især når Thyssen skildrer de otte „mærker“ som adskilte aspekter af staten. Der er faktisk et betydeligt overlap mellem flere af dem. Suverænitet (3) opfattes sædvanligvis som et aspekt, der underopdeles i indre suverænitet (5) og ydre suverænitet (6). Der er også et overlap mellem indre orden (5) og statslig orden (8). Det kan diskuteres, i hvilket omfang økonomisk orden (7) er et aspekt af staten, men den bliver taget med i de fleste af kredsene, og i en række tilfælde beskrives den økonomiske orden som „markedet“. Det nævnes første gang i afsnittet om sofisterne i oldtidens Athen og senere igen i forbindelse med fx Locke, Rousseau, Smith og Hegel. I beskrivelsen af Adam Smith's værk om Nationernes Velstand er det velvalgt at tale om markedet, men Locke taler om ejendom, ikke om markedet, og det er dristigt at beskrive Hegels borgerlige samfund som „markedet“.

Hvad statens fremkomst angår, mener Thyssen, at der har været stater så langt tilbage som de store „flodstater“ fra ca. 3000 f.Kr., dvs. de mesopotamiske bystater og

Faraonernes rige i Egypten. Det mener jeg, han har ret i. Men heraf følger, at hverken staten eller statsbegrebet er noget specifikt europæisk. På den anden side er der mange, der ikke vil vide af nogen stat eller noget statsbegreb før tidligst i Europa i senmiddelalderen og renæssancen og helst først efter freden i Westfalen i 1648.

Den anden kreds skildrer den første statslegende. Staten kan som sagt spores tilbage til 3000 f.Kr., men tanker om staten kender vi først fra det antikke Grækenland. Meget af kapitlet skildrer vigtige aspekter af Platons og Aristoteles' tanker om *polis*, bystaten, som var den oldgræske statstype. Men vi hører også om „sofisterne“ – de omreisende professorer, der underviste i især retorik. Og her må jeg indvende, at Thyssen deler den stadig udbredte misforståelse, at sofisterne „udformede en verdensklug filosofi, bæret af relativisme og opgør med traditionen“. Det gælder nok Protagoras, men ikke så mange andre sofister. Det eneste fragment, vi har fra sofisten Thrasymachos' hånd, er fra hans tale om den fædrene forfatning, hvor han ønsker sig tilbage til den tid, hvor de unge holdt kæft og lyttede til de gamle og erfarne. Eller hvad med sofisten Prodikos' skildring af *Herakles på skillevejen*, hvor helten modigt vælger dydens smalle sti frem for vellystens brede vej?

Den tredje kreds handler om Romerrigets politiske filosofi. Thyssen fokuserer på tre tænkere: Cicero, Seneca og Marcus Aurelius. Alle tre var stoikere og er smukt sammenstillet i al deres forskellighed i Thyssens kapitel. Cicero udviklede en republikansk statslegende netop i de år, hvor republikken blev afskaffet og afløst af kejserdømmet, men hans tanker fik en enorm indflydelse på senere politisk filosofi, og først i 1200-tallet må han overlade førstepladsen til Aristoteles. Seneca og Marcus Aurelius var primært moralfilosoffer, og de beskæftigede sig kun perifert med det, Thyssen kalder en statslegende.

Den fjerde kreds dækker middelalderen og renæssancen, og blandt filosofierne fremhæves Augustin, Thomas Aquinas, Marsilius af Padua, Luther og Calvin. Det, der binder disse vidt forskellige tænkere sammen, er forholdet mellem gud og menneske og mellem stat og kirke; og det spænder fra kongens knæfald for kirken i Canossa i 1077 til kirkens knæfald for kongen i den protestantiske del af Europa efter reformationen. Men skiftet kommer allerede i Frankrig og Italien i 1300-tallet, og her savner jeg lidt om genopdagelsen af romerretten i 1070'erne og de romerretskyndige legisters brug af romerretten i kampen mod kirken, fx „Lov er det som har behaget fyrsten“ og „Det, der vedrører alle, bør godkendes af alle.“ Men man kan jo ikke få alt med, og skrævet i dette kapitel er i forvejen vel stort – men fuldt berettiget. Man kunne argumentere for, at Augustin og Thomas hører hjemme i en legende, Marsilius i en anden

sammen med Machiavelli (se næste kreds), Luther og Calvin i en tredje.

I femte kreds sammenstilles Machiavelli, Bodin og Hobbes. Nøglebegrebet er suveræniteten, og hovedpersonen er den enevældige monark. Det passer perfekt på Bodin og Hobbes, og Thyssen trækker fine linjer frem til Kongeloven. Men Machiavelli hører ikke rigtigt hjemme i den sammenhæng, og jeg vil som sagt hellere have ham placeret i den forrige kreds. For ham var konger og fyrster mestendels tyranner, der efterstræbte personlig magt og kun så på egen fordel (som beskrevet i *Fyrsten*). Machiavellis ideal var republikken, der tjente almenvellet (som beskrevet i hans hovedværk: *Kommentarerne til Livius 1-10*). Forbilledet var den tidlige romerske republik, hvor magten var delt mellem patriciere og plebejer, og hos Machiavelli står der intet om suveræniteten.

Sjette kreds har titlen „Merkantilismens stat“, og her kommer statens syvende mærke „den økonomiske orden“ i forgrunden. Handel suppleres med produktion. „1600-tallets politiske filosoffer kan opdeles i de autoritære, som fokuserer på statens suveræne orden, og de merkantile, som skitserer en ny borgerlig orden.“ Det private samfund – markedet – dukker op. De tre centrale skikkelser er Althusius, Grotius og Spinoza. Det er prisværdigt, at Althusius får en fremtrædende plads. Hans værk *Politikken fremsat metodisk* (1603) bliver ofte oversat i skildringer af den politiske filosofis historie. Det er hos ham, vi finder den klareste fremstilling af den dobbelte kontrakt: Først samfundspagten, hvor selve samfundet dannes, derefter statspagten om, hvordan det skal styres. Hans tanker om en grundlov inspirerede til kongeloven, en af Europas ældste forfatninger. Han gik ind for en blandet forfatning med demokratiske, aristokratiske og monarkiske elementer. Og hans konge er ikke enevældig, men en statsembudsmand, der må følge lovene.

Den syvende kreds har titlen „Staten i 1700-tallet – liberalisme, enevælde og oplysning“, men kapitlet spænder videre: Fra Locke, der hører hjemme i 1600-tallet til Hegel, der skrev sine politisk-filosofiske afhandlinger i 1800-tallet. Thyssen indrømmer, at dette kapitel ikke skildrer én legende, men er et brydningsfelt mellem legender. I den ene ende af spektret har vi hos Kant og Hegel en anakronistisk insisteren på enevælde. I den anden har vi Lockes og Montesquieus magtdelingslære. Og midt i det hele Adam Smith, der slet ikke udvikler en teori om staten, men fokuserer på økonomien, af Thyssen beskrevet som markedet. De insisterer alle på friheden som den centrale værdi, men deres frihedsbegreber er vidt forskellige.

I ottende kreds behandles Hegel, Kierkegaard, Nietzsche og Marx under synsvinklen: Demokratiets tidlige kritikere. Rigtigt nok, men vi bør huske, at de alle fire skrev på et tidspunkt, hvor demokratiet slet ikke eksisterede.

sterede, undtagen i USA, og ingen af dem interesserede sig for USA. De havde alle en europæisk horisont, og det demokrati, de kritiserede, var filosofiens tanker om demokrati fra Platon og Aristoteles over Montesquieu, Rousseau og Kant frem til de nye tanker om demokrati, der spirede frem under den franske revolution og i begyndelsen af det nittende århundrede. Kapitlets stærkeste citat er af Kierkegaard: „Af alle Tyrannier er en Folkeregjering den kvalfuldeste, den aandløseste, ubetinget alt Storts og Ophøiets Undergang ... En Folkeregjering er det sande Billede på Helvede.“

I niende kreds flyttes fokus fra Europa til USA. Og her er den enkelte afstikker over Atlanten, der berettiger bogens bredere titel Statslegender „frem for den mere korrekte: Europæiske Statslegender“. Kapitlet er viet til tre værker *The Federalist Papers*, Tocqueville's *Om demokratiet i Amerika* og John Stuart Mills *Repræsentativt demokrati*. Værkerne og deres forfattere beskrives rammende og velskrevet. Kapitlet er nok det bedste i hele bogen.

Både i ottende og i niende kreds er fokus flyttet fra stat til demokrati. I afsnittet om Nietzsche fx citeres ikke hans ytring om, at „staten er det koldeste af alle kolde uhyrer“ (det kommer senere), men derimod udsagnet om, at „det moderne demokrati er den historiske form af statens forfald“.

I den tiende kreds er vi nået til den nationale stat. Kapitlet indledes overraskende med en gennemgang af Rousseau. Forklaringen er, at nationalismen forudsætter nationen dvs. folket, ikke som undersætter, men som suveræn, som netop fremhævet af Rousseau. Kapitlet rækker fra Herders og Fichtes legende om nation som kulturelt og politisk program til Mussolinis og Hitlers nationalisme med et spændende mellemstykke om Lenins internationale og revolutionære kommunisme over for Bernsteins nationalt baserede socialdemokrati.

Med den ellefte kreds er vi nået frem til den moderne velfærdsstat, og blandt de udvalgte filosoffer indtager Gösta Esping-Andersen og Niklas Luhmann en central position. Kapitlet er skarpsindigt, og tonen ofte skarp: „Fattigdom blev velfærdsstatens fornemste indsatsområde. Den kunne ikke skabe lighed, men nok hæve grænsen for acceptabel armod“. „Det bliver forståeligt og undskyldeligt, at man bukker under for misbrug, studiesvigt, psykiske sygdomme og kriminalitet, men uforståeligt og uundskyldeligt, at staten ikke griber ind, men river gulv-

tæppet væk under fødderne på borgeren“. „Ingen stat har kunnet kombinere velfærd med fuld beskæftigelse, stabil vækst, økonomisk balance, teknisk fornyelse og bæredygtighed“. „Velfærd er let at øge, men svær at mindske. En opnået ret er øjeblikkelig umistelig“. „Med demokratisk medvind svulmer staten op og bliver den totale stat, forskellig fra kommunismens, nazismens og fascismens totalitære stater, men fælles om en statsvækst, som gør alle dele af samfundet afhængig af statslig bistand“. „Den socialdemokratiske velfærdsstat er for tiden klodens mest succesfulde statsform“. Men på tværs af al tale om de svage og fattigdom må vi ikke glemme: „at virksomheder er nogle af de største velfærdsmodtagere i USA med direkte subsidier på mere end 75 milliarder dollar.“

Den tolvte og sidste kreds falder egentlig uden for bogens emne. Emnet er „Den næste stat.“ Da den ligger ud i fremtiden, vil filosofernes forestillinger om den næsten uvægerligt få karakter af utopi eller dystopi, som Thyssen netop afstår fra at behandle. Han erkender problemet og skriver, at „i fraværet af en legende om den næste stat kan man, beskedent, kortlægge den moderne stats dilemmaer“. De er skrevet ud fra erkendelsen af, „at der ikke har tegnet sig levedygtige alternativer til den demokratiske nationalstat“. Bogen afsluttes med en række betragtninger over statens otte „mærker“, som blev opregnet i første kapitel.

Thyssen har skrevet en spændende og tankevækkende bog med markante synspunkter og fortolkninger og ofte flotte formuleringer (se min synopse af kapitlet om velfærdsstaten) som næsten udelukkende er direkte citater. Thyssen nøjes ikke med at resumere de politiske filosofers tanker. Med de otte punkter, som han forfølger bogen igennem, har han forsøgt at skabe en sammenhæng mellem „statslegenderne“, og sammenstillingen af dem i „kredse“ understreger hans særlige vinkel på stoffet. Det er ikke blot Platons eller Hegels tanker om staten, vi får præsenteret; det er også Thyssens personlige fortolkninger. Bogen kan varmt anbefales, og den er skrevet således, at den kan læses med udbytte både af den almindeligt interesserede og af Thyssens fagfæller i filosofi.

Mogens Herman Hansen

Lektor Emeritus

Saxo-Instituttet, Københavns Universitet